

כנף העוז

- א. פתיחה
- ב. כנף העוז וביצת הנעמית
- ג. אדני השדה וחולדת הסנאים
- ד. טומאה לפי שם
- ה. כלי עצם וכנף העוזנייה

א. פתיחה

אחד היסודות החשובים בדיני כלים, ולמעשה בהלכות טומאה וטהרה באופן כללי, הוא היסוד של השם. לשמות תפקיד מרכזי במגוון תחומים הקשורים לסדר טהרות, ולהלן נציג מספר קטן של דוגמאות לכך.

בפרק האחד עשר במסכת כלים, נקבע הכלל העקרוני הבא:

כל כלי מתכות שיש לו שם בפני עצמו – טמא... (כלים פי"א מ"ב).

למעשה, נראה שהחשיבות של השם ביחס לכלי מתכת, נתונה במחלוקת הראשונים. הרמב"ם מדגיש (בהתאם לתפיסתו המחשבתית) את השם כמגדיר המכונן החשוב בכלי מתכות:

נזם שהוא עשוי כקדרה מלמטה וכעדשה מלמעלה, ונפרק... והעדשה מקבלת טומאה בפני עצמה, מפני שיש לה שם בפני עצמה. והצניירה שלו... אינה מקבלת טומאה בפני עצמה, מפני שאין לה שם בפני עצמה. היה הנזם עשוי כמין אשכול, ונפרק – טהור... ואין לכל גרגר ממנו שם בפני עצמו... (רמב"ם, הל' כלים ט, ג).

הראב"ד נוטה להמעיט בחשיבותו של השם:

א"א: כל מה שכתב "משום שיש לו שם בפני עצמו" או "משום שאין לו שם בפני עצמו", אני איני תולה אותם בשם; אלא הטהורים – מפני שאינם משמשים בפני עצמם כלום... והטמאים מפני שמשמשים בפני עצמם" (השגת הראב"ד, שם).

1. עיין גם בהשגת הראב"ד בהל' כלים פ"ט ה"א. גם שם נראה שנחלקו הרמב"ם והראב"ד באותה המחלוקת. כמו כן, נראה שהראב"ד נוקט שם בביטוי השגור על לשונו בהשגותיו על הרמב"ם – "לא מן השם הוא זה" – כלשון דו-משמעית, המבטאת גם באופן ספציפי את השגתו הנוכחית.

מכל מקום, קיים יסוד הלכתי של שם בדיני כלים.² אנו מוצאים את היסוד החשוב הזה, גם מחוץ לעולם של מסכת כלים. ניקח, לדוגמה, את התחום של דיני טומאת אוכלין ומשקין. אנו יודעים שרק שבעה משקין מכשירים את האוכל לקבלת טומאה.³ נחלקו הרמב"ם והראב"ד אם הוא הדין לקבלת טומאה במשקין.⁴ אך לכל הדעות, יש הגבלה מסוימת על סוגי המשקין שנכללים בדין ההכשר. המקור להגבלה זו מובא בברייתא בתורת כהנים:

... אין לי אלא מים, מנין הטל והיין והשמן והדם והדבש והחלב? ת"ל וכל משקה. אי כל משקה, יכול מי תותים או מי פירות או מי רימונים ושאר כל מיני פירות? ת"ל מים, מה מים מיוחדים שאין להם שם לווי, אף אני מרבה הטל... שאין להם שם לווי, ומוציא מי התותים ומי רימונים ושאר כל מיני פירות שיש להם שם לווי"
(תורת כהנים, שמיני, פרשתא ח' ה"א)

במילים פשוטות – הקריטריון הקובע לעניין הכשר (או קבלת טומאה) במשקין, הוא השם. אם יש למשקה שם עצמאי, הרי שאפשר לרבות אותו לדין ההכשר. אך אם אין לו שם עצמאי ושמו נספח למשהו אחר, כמו מי רימונים או מי תותים, אזי כנראה שאין לו חשיבות מספיקה כדי להיות משקה מכשיר.⁵

אנו נרצה להראות, בדברים שלפנינו, שלשם יש משמעות מהותית בדיני טומאה וטהרה.⁶ בדוגמאות שנביא, השם איננו רק יסוד המאפשר קבלת טומאה.⁷ השם יקבע

-
2. עיין גם במשנה כלים פ"ח מ"ה שממנה נראה שהשם מהווה יסוד דומיננטי בדיני כלים, לפי השורה שחותמת את המשנה – "זה הכלל: כל ששינהו לשמו טמא לשם אחר טהור". ראה גם את תגובת חכמים רבי עקיבא, בתוספתא אהלות [צוקרמנדל] פ"א ה"ג – "האהל והשפוד שם אחד הם". על מחלוקת הרמב"ם והראב"ד בנושא זה, עיין גם בחידושי רבינו חיים הלוי הל' כלים פ"י ה"ו. נוסף גם את המשנה בידיים פ"ד מ"א, שם קובע רבי עקיבא שעריבת הרגליים טמאה מדרס. הנימוק שלו הוא שעריבת הרגליים כשמה. שוב, נראה שהשם (עריבת רגליים) קובע כאן את אופי הטומאה.
 3. עיין במכשירין פ"ו מ"ד, ובתרומות פ"א מ"ב.
 4. עיין בהל' טומאת אוכלין פ"א ה"ד, ובנושאי הכלים שם.
 5. רעיון דומה קיים בתחום אחר לגמרי בטהרות, ביחס לנגעים ולדיני פרה. המשנה בנגעים פ"ד מ"ו דנה באיזוב שמביא המצורע לטהרתו. המשנה דורשת איזוב שאין לו שם לוואי, על פי עיקרון שדומה לדרישה בדיני ההכשר. דין מקביל קיים במשנה פרה פ"א מ"ז, לגבי האיזוב שבו משתמשים כדי לטהר מטומאת מת.
 6. כדוגמה אחרונה נצטט את המהלך של התוספות בבבא בתרא נח ע"א ד"ה מצוין. הרקע נעוץ בגמרא ביבמות סא ע"א, ששם נאמר שרבי שמעון סובר שאין קברי עובדי כוכבים מטמאים

כנף העוז

גם את מהות הטומאה ואת אופייה. אגב כך, ננסה לפרק מספר קשיים בזוג משניות, האחת במסכת כלים והשנייה במסכת כלאיים.

ב. כנף העוז וביצת הנעמית

משנה מעניינת בפרק השבעה עשר במסכת כלים, מסווגת את חומרי הגלם השונים שמהם מיוצרים הכלים לפי ימי הבריאה: ביום הראשון של הבריאה נבראה הארץ, שממנה מיוצר החרס שכליו מקבלים טומאה, אך ביום השני נבראו רק דברים שאינם מקבלים טומאה (רקיע). ביום השלישי נבראו האילנות שהכלים המיוצרים מהם מקבלים טומאה. ביום הרביעי והחמישי נבראו רק דברים שאין בהם טומאה (כלי עצמות עופות ודגים). וכאן המשנה מציינת שיש שני חריגים לכך:

ברביעי ובחמישי – אין בהם טומאה, חוץ מכנף העוז, וביצת נעמית המצופה...
(כלים, פ"ז מ"ד).

כלומר, כלים העשויים מביצת הנעמית (בת היענה) ומעצמות העוז (העזנייה) מקבלים טומאה למרות שנבראו ביום החמישי. לגבי ייחודיותם של כנף העוז וביצת הנעמית נדון להלן, אולם בטרם נעשה זאת יש לציין שאכן לא כל הדעות מסכימות לחריגים הללו. במשנה (שם) מובאת גם דעתו של רבי יוחנן בן נורי, החולק על תנא קמא:

... אמר רבי יוחנן בן נורי: מה נשתנה כנף העוז מכל הכנפים?...

מחלוקתו של רבי יוחנן בן נורי, מעוררת תימה. אילו היה חלוק על עצם קיומם של חריגים לכלל של המשנה, היו דבריו מובנים. אך מתוך מחלוקתו עולה שאין לו בעיה עם ביצת הנעמית המצופה, וגם הוא מסכים לכך שהיא מקבלת טומאה למרות שהיא

באוהל. התוספות מקשים מכך על הסיפור של רבי בנאה, שציין את מערות הקבורה של אברהם אבינו ואדם הראשון, כדי שידעו להתרחק מטומאתם. הנחת התוספות היא שלאברהם ולאדם היה מעמד של עובדי כוכבים. תירוץ התוספות הוא שהמיעוט של רבי שמעון הוא משום שעובדי כוכבים אינם קרויים 'אדם'. אך אין ליישם מיעוט זה ביחס לאברהם ולאדם הראשון, היות שהם קרויים אדם (אדם הראשון שמו היה גם תוארו, ואברהם קרוי "האדם הגדול" ביהושע י"ד, טו). אנו רואים, גם כאן, שהשם יוצר חלות של טומאה.

7. עיין בחגיגה כו ע"ב – כז ע"א, שם דנה הגמרא בטומאתו של השולחן במקדש. הגמרא שואלת מדוע לא ייחשב השולחן ככלי המקבל טומאה מחמת ציפוי המתכת שלו. תשובת הגמרא היא שרשמנא קרייה עץ, ומשום כך הוא מוגדר ככלי עץ, למרות ציפוי. שוב, שמו של השולחן יוצר בו דין השונה מדיניהם של כלים מצופים אחרים.

שייכת – קטגורית – לנבראים ביום החמישי. מדוע, אם כן, קשה לו להבין שגם כנף העוז נגדרת בתווית של יוצא מן הכלל?

המשנה לא מבארת מהו שורש מחלוקת התנאים, ואף מפרשי המשנה לא נגעו בכך. אנו נרצה להציב זאת כקושייה, או כשאלה פרשנית הנוגעת לפשט המשנה. בטרם ננסה להשיב עליה, נציג משנה מעניינת נוספת.

ג. אדני השדה וחולדת הסנאים

... ואדני השדה – חיה. רבי יוסי אומר: מטמאות באהל כאדם. הקופד וחולדת הסנייים – חיה. חולדת הסנייים, רבי יוסי אומר – בית שמאי אומרים: מטמא כזית במשא, וכעדרשה במגע (כלאיים, פ"ח מ"ה).

משנה זו ממוקמת במסכת כלאיים, ועניינו של הפרק הוא כלאי בהמה. עם זאת, במשנה שלנו מצויות גם כמה הלכות הקשורות לדיני טומאה וטהרה. נתעכב מעט על ההלכות הללו.

קיימת חיה שנקראת 'אדני השדה'. רבי יוסי קובע בה דין מיוחד במינו – יש בה טומאת אוהל כאשר היא מתה, ממש כמו בני אדם. אין לכך שום מקבילה נוספת בעולם הטומאה והטהרה, ויש להבין כיצד נולד חידוש עצום זה.

הראשונים מציעים הגדרות שונות לחיה המוזרה הזו, שנקראת 'אדני השדה'.⁸ ההגדרות הללו מנסות לקבוע שיש דמיון רב בין החיה לבין האדם, ומשום כך אנו מחילים עליה את דין טומאת האוהל שקיים באדם.

אולם עם כל הדמיון שעשוי להיות בין חיה לאדם, יש קושי רב בקו מחשבה זה. סוף סוף, אנו פוסקים להלכה שאפילו הגוי איננו מטמא באוהל, היות שאינו קרוי אדם.⁹ האם קיימת חיה שדומה אלינו יותר מן הגוי,¹⁰ ובה יש להחיל טומאת אוהל?

תמיהה נוספת עולה ביחס ל'חולדת הסנאים', שמוזכרת בהמשך המשנה. רבי יוסי קובע בה (לפי בית שמאי) תרכובת מוזרה וייחודית של דיני טומאה. מצד אחד, היא

8. עיין בפירוש המשניות של הרמב"ם, ובפירוש הר"ש למשנה זו.

9. עיין בגמרא ביבמות סא ע"א ובבבא מציעא קיד ע"ב, וכן ברמב"ם בהל' טומאת מת פ"א הי"ג ובהל' אבל פ"ג פ"ג. יש לעיין אם הרמב"ם קיבל את דרשתו של רבי שמעון בר יוחאי, או שמצא מקור עצמאי לכך שגויים אינם מטמאים באוהל.

10. לשיבור האוזן, עיין בתענית כא ע"ב, תוספות ד"ה אמרו.

כנף העוז

מטמאת במשא בשיעור של כזית, כמו כל נבילה. מצד שני, שיעור טומאת המגע שלה הוא כשרץ, בכעדשה.

עלינו להבין כיצד נצטרפו ההלכות הללו בחולדת הסנאים; ומעבר לכך – מדוע הובאו הדינים הללו במסכת כלאיים. סוף סוף, דיני הטומאה המדויקים של אדני השדה ושל חולדת הסנאים, אינם קשורים לסדר זרעים כלל.

ד. טומאה לפי שם

את כל הקושיות שהצגנו, נוכל לבאר על פי יסוד עקרוני אחד ויחיד, היסוד של השם כמגדיר קובע דיני טומאה וטהרה. נתחיל עם הקושיות שראינו סביב המשנה במסכת כלאיים.

במשנה הראשונה במסכת ברכות, נקבע הזמן שממנו ואילך אפשר לקרוא את קריאת שמע בערב. הזמן הוא השעה שהכהנים נכנסים לאכול בתרומה. קביעה דומה מובאת גם בתוספתא בריש ברכות:

מאמתי קורין את שמע בערבין? משעה שבני אדן נכנסין לוכל פיתן בלילי שבתות,
דברי ר' מאיר. וחכמים אומ'— משעה שהכהנים זכאין לוכל תרומתן...
(תוספתא ברכות, פ"א ה"א)

הגר"ש ליברמן מסביר ש'בני אדן' היינו בני אדם.¹¹ אכן, בחלק מן הגירסאות שיש לתוספתא, מופיע כאן הביטוי 'בני אדם'. החלפת מ"ם סופית בנו"ן סופית היא תופעה מקובלת במילים רבות בלשון המשנה.¹²

על-פי מילה זו, נוכל לחזור למשנה בכלאיים. החיה שמוזכרת במשנה נקראת 'אדני השדה'. המילה אדני היא ריבוי של המילה אדן. אדני השדה הם אדמי השדה, כלומר אנשי השדה. היתה עדיין נתון במחלוקת הראשונים, כל אחד ואחד לשיטתו. אך השם של החיה, לא משנה מדוע, נסמך על הכינוי 'אדם'.

11. ראה את דבריו בביאור הארוך בתוספתא כפשוטה לזרעים, עמוד 1.
12. דוגמאות ספורות לכך ניתן למצוא אף בלשון המקרא. למשל, המילה פדיון (שמות כ"א, ל) מופיעה במקום אחר בצורה של פדיום (במדבר ג', מט). אפשר להוסיף שבכל כתבי היד הטובים של המשנה נפוץ הכתיב אדן (במקום אדם שבדפוסים), וכך גם בכתבי יד טובים של טקסטים אחרים בלשון חז"ל. למעשה, הכתיב 'אדן' הפך במחקר לאחד הסימנים למהימנות של כתב יד. ראה, למשל, את מאמרו של מיכאל סוקולוף "העברית של בראשית רבה לפי כתב-יד ואטיקן 30", קובץ מחקרים בלשון חכמים א, עמודים 257-301.

אנו יודעים שהמגדיר העיקרי של טומאת אוהל הוא שם אדם:

”זאת התורה אדם כי ימות באהל כל הבא אל האהל וכל אשר באהל יטמא שבעת ימים”
(במדבר י”ט, טז). (במדבר י”ט, יד).

גם המיעוט של גוי מטומאת אוהל, כפי שאנו פוסקים להלכה, נשען על היסוד הזה בדיוק. לדעת רבי שמעון בן יוחאי, גויים אינם קרויים ‘אדם’, ומשום כך אינם מטמאים באוהל.

אנו נרצה לטעון, שטומאת האוהל שנאמרה באדני השדה (לפי רבי יוסי) היא פרי השם של החיה. כלומר, מבחינה ביולוגית אכן ‘אדני השדה’ עשויים להיות רחוקים מדמות של בן אנוש. אולם השם שזכו לו, שם אדם,¹³ מחיל בהם טומאת אוהל.¹⁴

הדבר מבהיר, בדיוק על אותה הדרך, את הדין של חולדת הסנאים. אין זה חשוב לעניין הטומאה להגדיר במדויק את האופי הזואולוגי של החיה הזו. מה שקריטי כאן הוא השם שלה – חולדת הסנאים. מצד אחד, יש לה שם מובהק של שרץ. אנו יודעים שהחולד הוא אחד משמונת השרצים,¹⁵ ולכן חולדת הסנאים שייכת (מצד שמה) לעולם השרצים. מצד שני, יש ליצור הזה גם שם של חיה, סנאי. עובדה זו אמורה לשייך אותו לקטגוריה ההלכתית של טומאת נבילה.

לדעת בית שמאי (שוב, בפיו של רבי יוסי) נוצרת כאן תרכובת מעניינת. מצד אחד, חולדת הסנאים מטמאת במשא כדין נבילה, למרות שהשרץ אינו מטמא במשא. יתר על כן; טומאת המשא שלה נמדדת בשיעור של נבילה, דהיינו כזית. מן העבר השני, כאשר חולדת הסנאים מטמאת במגע אנו דנים אותה בשיעורו של השרץ, דהיינו בכעדשה.

אגב ביאור זה, נוכל להבין מדוע הובאה משנה זו במסכת כלאיים. אכן, עיקרי התוכן במשנה קשורים לסדר טהרות. אולם המשנה מדגימה סוג של כלאיים בחיות.

13. דין מיוחד נוסף שתלוי לכאורה בשם אדם, הוא ההלכה של עצם כשעורה. אם סומכים הלכה זו לריבוי של ‘בעצם אדם’ (במדבר י”ט, טז), אזי צריך להסיק שגם טומאת מגע ומשא בעצם כשעורה תחול באדני השדה. ראוי להעיר שטומאת מגע (ולא משא) בעצם כשעורה, אכן נשענת על הפסוק ולא נלמדת מהלכה. עיין, בהקשר זה, בהשגת הראב”ד בהלכות טומאת מת פ”ג ה”ג. אמנם, ייתכן שיש לדחות מסקנה זו, ועיין ביבמות סא ע”א תוספות ד”ה ממגע.

14. על הסבר זה עמדנו בקצרה ב’היטלים הלכתיים בשיטת הבחינות’. עיין במאמר העוסק בלחם הפנים, ובעיקר בהערה 8 שם.

15. ויקרא י”א, כט.

כנף העוז

חולדת הסנאים היא גם חיה (וטומאתה טומאת נבילה) וגם שרץ (ולכן מטמאת גם בכעדשה), ומכאן הקשר למסכת כלאיים.

ה. כלי עצם וכנף העוזנייה

על רקע הסעיף הקודם, נוכל לחזור גם למשנה של כנף העוז וביצת הנעמית, במסכת כלים. העובדה שביצת הנעמית מקבלת טומאה (אם עושים ממנה כלי), מתבארת באופן פשוט למדי.

רוב ביצי העופות אינם ראויים לכלים. הביצה (כלומר, קליפת הביצה) היא דבר שביר, ולא עושים ממנו כלי.¹⁶ אך ביצת הנעמית היא עבה וחזקה.¹⁷ לעובדה זו מסכים גם רבי יוחנן בן נורי, וכך נקבע במשנה.

אולם נראה שכנף העוז איננה שונה, ברמה הפיסית, מכנפיהם של שאר העופות. על כך בדיוק מתרעם רבי יוחנן בן נורי, שלדעתו אכן אין להבדיל ולחלק בין העוז לבין עופות אחרים.¹⁸

נראה, שלקביעה המציאותית הזו יסכים גם תנא קמא. הטומאה שקובע תנא קמא בכנף העוז נשענת על יסוד שונה לחלוטין, על יסוד השם, כפי שנראה להלן. כך מבאר הרמב"ם את דין הטומאה בכנף העוז:

... וכנף העוז, כנף עוף והוא העזניה האמורה בתורה אם עשה ממנו כלים... ואמרנו באלו שמתטמאין מפני שהן דומין לכלי עצם, שאמרנו שהן מתטמאין מן התורה ממה שנאמר 'וכל מעשה עזים'... (פירוש המשניות, כלים פי"ז מי"ד).

נעייין בריבוי שמזכיר הרמב"ם ביחס לכלי עצם.¹⁹ ריבוי זה מוזכר בסוגיית הגמרא בחולין, תוך דיון בהשוואה שבין כלי עצם לכלי מתכות. רב נחמן משווה כלי עצם לכלי מתכות, ומכאן מסיקה הגמרא שיש בהם טומאה:

16. אם כי ייתכן שהיום יש לשנות, להלכה, קביעה זו. אנו מכירים אמנות מיוחדת של כתיבת ספרי תהילים וכתבי קודש אחרים על קליפת ביצה. ייתכן, אם כך, שיש טומאה בכגון אלו, לכל הפחות כגזירה דרבנן.

17. הנעמית היא בת היענה. הביצה של עוף זה עבה באופן ניכר מזו של שאר העופות.

18. עיין גם בתוספתא בכלים, בבא מציעא פ"ז ה"ב. שם מביע רבי יוחנן בן נורי עמדה השונה מעמדתו במשנה בכלים. לפיה, כנפיים מקבלות טמאות, ואילו כנפיים שאינן מקבלות טהורות. מכל מקום, הדבר נאמר בכל העופות במידה שווה, וגם בתוספתא (לדעת רבי יוחנן בן נורי) אין שום ייחודיות לכנף העוז.

... מכלל דכלי עצם מקבלי טומאה? אין, דתניא רבי ישמעאל בנו של ר' יוחנן בן ברוקה אומר – מה תלמוד לומר 'וכל מעשה עזים תחטאו'? להביא דבר הבא מן העזים, מן הקרנים ומן הטלפים... (חולין כה ע"ב).

ניתן היה להבין שהריבוי נשען על המילה 'וכל'. קרי – כל חלק בעז, שממנו נעשה כלים, יוביל לקבלת טומאה. המילה 'כל' מרבה אפילו עצמות. אולם בעיון שני נראה שיש להבין את הריבוי באופן אחר.

נראה, שהגמרא לומדת את הפסוק על רקע החילוף המקובל בין האות ז"ן לאות צד"י.²⁰ את המילים 'מעשה עיזים' מבינה הגמרא כ'מעשה עצם', דהיינו כלי עצמות. זהו הפשט בקביעה התלמודית בחולין 'דבר הבא מן העזים, (דהיינו) מן הקרנים ומן הטלפים'.

בהמשך שואלת הגמרא האם לפי ההיגיון הזה יש לטמא כלים הנעשים מעצמות של עוף. בגמרא מובא מיעוט, ועופות אינם מקבלים טומאה, גם לא בכלי העצם שעושים מהם. אולם חריג אחד יש לדבר.

כנף העוז, למרות שאינה שונה פיסית משום עוף אחר, חייבת לקבל טומאה. השם של הציפור, העוז, מכניס אותה ישירות לריבוי של 'מעשה עיזים'. ממש כמו אדני השדה שאינם בני אדם אולם השם שלהם מחיל בהם טומאת אוהל, כך גם הכנף של העוז מחילה בו קבלת טומאה בגלל שמו.²¹

19. עיין גם בפירוש המשניות של הרמב"ם למסכת כלים, פ"ב מ"א; וכן בהלכות כלים א/ב.
 20. דוגמאות אין ספור לחילוף זה קיימות בעברית. למשל, זהוב-צהוב, זעקה-צעקה, צעיר-זעיר, וכן רבות נוספות. דוגמה מעניינת ממסכת כלים, מצויה בפ"כ מ"א. המשנה מדברת על מזודה, והרמב"ם בפירוש המשניות מסביר שזהו כלי המיועד לאוכל. הוא קושר זאת עם המילה צידה, ומתבסס על חילופי העיצורים שהוזכרו. יש להדגיש שמדובר בסוג מסויים של אחד מעיצורי הצד"י.
 21. לשיטתנו יוצא, שהטומאה של כנף העוז היא מדאורייתא, ולא מגזירה דרבנן בלבד. הרמב"ם (הלכות כלים א/ב) כותב בלשון של 'קרוב בעיני' שטומאתם מדברי סופרים בלבד. אמנם, עצם הביטוי 'מדברי סופרים' טעון ליבון בכתביו השונים של הרמב"ם, ואכמ"ל.

כנף העוז

על היסוד הזה, ורק על היסוד הזה, נחלק רבי יוחנן בן נורי. אין הוא מתכחש לאפשרות הגזירה של טומאה בביצת הנעמית, היות שהיא שונה באופן פיסי משאר הביצים של העופות.²²

אולם אם באנו לדון בכנף העוז, כך הוא טוען, הרי שיש להשוותה לשאר כנפי העופות. העובדה שהשם שלה מקרב אותה לכלי עצם, אינה מעלה ולא מורידה. בנקודה זו נחלק תנא קמא, וקובע שיש לשם של העוף כוח כיסוד המכונן טומאת כלים בכנף העוז.²³

נסיים במשנה הבאה, במסכת מקוואות:

... שלושה לוגין מים חסר קרטוב, ונפל לתוכן קרטוב חלב, והרי מראיהן כמראה המים ונפלו למקוה – לא פסלוהו. רבי יוחנן בן נורי אומר – הכל הולך אחר המראה (מקוואות פ"ז מ"ה).

מקוה, כידוע, נפסל בשלושה לוגי מים שאובים. תנא קמא סבור שאין לפסול את המקוה, שכן מה שנפל למקוה איננו שלושה לוגין של מים. אמנם החלב נראה כמו מים, ולכן למראית העין נראה כאילו נפלו שלושה לוגי מים למקוה. אך בפועל, נפלו לתוך המקוה פחות משלושה לוגין, ולכן הוא איננו נפסל.

רבי יוחנן בן נורי איננו מסכים לכך. לדעתו, הכל הולך אחר המראה. נוכל לבנות יסוד מחשבת-הלכתי עמוק מאחורי קביעה זו של רבי יוחנן בן נורי. לטעמו, יש למקד את עיקר המשמעות (לפחות בדיני טומאה וטהרה) בצד החיצוני של הדברים. המראה

22. שוב נזכיר את התוספתא בכלים, בבא מציעא פ"ז ה"ב. לדעת רבי מאיר המובאת שם, גם כנף העוז וגם ביצת הנעמית הן דוגמאות, ולא דיברו המשנה והתוספתא אלא בהווה. אך נראה שהרמב"ם לא קיבל את הדברים להלכה. באופן כללי, האחרונים מצביעים על מספר ראיות לכך שהרמב"ם דחה את התוספתא הזו.

23. העיר העורך בועז אופן שניתן להסביר את מחלוקת התנאים גם באופן שונה. רבי יוחנן בן נורי מודה לתנא קמא בביצת הנעמית משום שהכלי המיוצר ממנה אינו עובר עיבוד נוסף. אך הוא חולק עליו בכנף העוז, משום שהכלים המיוצרים ממנה עוברים עיבוד ושינוי צורה ולכן חשיבות הגודל והחוזק שלהם נותרת חסרת משמעות. הבנה זו אפשרית, אם כי אין לה תמיכה ממקור נוסף.

הוא הקובע, ובשום פנים ואופן לא השם. זוהי הסיבה לכך שהוא מתנגד להחלת טומאה בכלים הנעשים מכנף העוז²⁴.

24. ניתן לקשור הלכה נוספת לקו המחשבה הזה. בתוספתא בחלה (פ"א מ"א) קובע רבי יוחנן בן נורי שהקרומית חייבת בחלה. אין אנו יודעים במדויק מהי הקרומית (עיין בתוספתא כפשוטה, זרעים, עמוד 791). אולם נראה, לכל השיטות, שזהו משהו שמעלה קרום. מבחינת רבי יוחנן בן נורי, עובדה חיצונית זו מספיקה כדי לצרף את הקרומית למה שמתחייב בחלה. שוב, לפי הקריטריון של המראה החיצוני.